

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ
ШКОЛИ

Кухта М. І., Маляр Л. В.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Ужгород-2024

УДК 37.064.2(076)

Кухта М.І., Маляр Л.В. Основи педагогічного спілкування: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. 33 с.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань **01 – Освіта/Педагогіка**.

Рецензенти:

Козубовська І.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ».

Ваколя З.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ».

Рекомендовано до друку

*кафедрою загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 15 від 27 червня 2024 р.)*

*науково-методичною комісією факультету суспільних наук (протокол №8 від
27 червня 2024 р.)*

© Кухта М.І., Маляр Л.В.

Ужгородський національний університет, 2024

Ужгород-2024

Зміст

1. Пояснювальна записка.
2. Тематика практичних занять.
3. Тренінг професійно-педагогічного спілкування.
4. Тренінгові завдання з професійного саморозвитку студентів.
5. Аутотренінгові вправи на розвиток розкнутості в спілкуванні.
6. Завдання для самоконтролю знань.
7. Завдання з педагогічної рефлексії.
8. Завдання для індивідуальної роботи.
9. Правила грамотної поведінки в спілкуванні.
10. Заповіді педагогічного спілкування.
11. Структура професійно-комунікативної компетентності педагога
12. Модель професійно-комунікативної компетентності вчителя.
13. Модель мовленнєвої культури вчителя.
14. Модель риторичної культури вчителя.
15. Термінологічний словник.
16. Рекомендована література.

Пояснювальна записка

Проблема професійного педагогічного спілкування – одна з найважливіших у фаховій підготовці майбутнього вчителя, оскільки всі процеси освітнього середовища – навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості – пов'язані зі спілкуванням. Це означає, що в процесі у вищому навчальному закладі майбутній учитель повинен оволодіти спілкуванням як інструментом реалізації триєдиної мети педагогічного процесу: дидактичної, розвивальної, виховної.

Актуальність навчального курсу «**Основи педагогічного спілкування**» передусім пов'язана з характерною для національної дидактики і теорії виховання тенденцією до посилення комунікативної спрямованості освітнього процесу й пріоритетністю комунікативного аспекту в реформуванні сучасної початкової школи. Це вимагає від студентів – майбутніх учителів і агентів змін Нової української школи – здатності до організації навчального процесу на засадах партнерських, рівноправних, суб'єкт-суб'єктних стосунків з учнями і поступового викорінення авторитарних методів педагогічної взаємодії в реформованих закладах освіти різних рівнів: дошкільної, початкової, фахової передвищої і вищої. Ця здатність формується на основі практичного опанування комунікативними технологіями, спрямованими на розвиток педагогічного мислення, педагогічної майстерності, особистісної розкритості й комунікативної гнучкості у вирішенні освітніх завдань.

Метою викладання навчальної дисципліни «**Основи педагогічного спілкування**» є ознайомлення студентів із системою наукових знань про спілкування як соціально-психологічне явище і педагогічними технологіями їх практичного застосування в сучасному освітньому процесі.

Завдання курсу:

- засвоєння знань про закономірності, механізми, прийоми і засоби ефективної педагогічної взаємодії;
- формування комунікативних, інтерактивних і перцептивних умінь і навичок міжособистісної взаємодії та механізмів їх використання в професійній педагогічній діяльності;
- усвідомлення специфіки педагогічного дискурсу в закладах дошкільної, початкової, фахової передвищої та вищої освіти і розвиток навичок фасилітативного педагогічного спілкування на основі відповідних комунікативних технік (підтримки, сприяння тощо);
- набуття досвіду професійного педагогічного спілкування на основі опанування комунікативними технологіями в процесі професійно-педагогічного тренінгу;
- розвиток педагогічного мислення й усвідомлення спілкування як засобу професійного саморозвитку і педагогічної майстерності.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «**Основи педагогічного спілкування**» студенти ознайомляться із засобами вербального і невербального спілкування; з основними рівнями процесу спілкування: комунікації, інтеракції, перцепції; з механізмами спілкування: рефлексія, ідентифікація, наслідування, емпатія; прийомами і засобами педагогічної взаємодії і специфікою їх застосування в педагогічному процесі початкової школи. Оскільки дисципліна має практичне спрямування, то шляхом

виконання тренінгових завдань і вправ студенти набудуть комунікативних, інтерактивних, перцептивних і риторичних навичок педагогічного спілкування; опанують способи активного й пасивного слухання, техніки релаксації й медитації для запобігання емоційного вигорання в професійній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **набути комплекс фахових компетентностей на основі здобутих знань та умінь. :**

- знати закономірності, механізми, прийоми і засоби ефективної педагогічної взаємодії на рівні «учитель – учень»;

- орієнтуватися в стильових відмінностях спілкування та особливостях суб'єкт-суб'єктної взаємодії в педагогічному процесі початкової школи і закладах фахової передвищої освіти;

- набути комунікативних, інтерактивних, перцептивних умінь і навичок педагогічної взаємодії;

- застосовувати риторичні навички у викладацькій діяльності та веденні дискусії з освітніх проблем;

- володіти типовими мовленнєвими шаблонами, характерними для педагогічного дискурсу здобувачів освіти різного вікового цензу;

- використовувати методи самодіагностики комунікативності як провідної педагогічної якості і планувати процес індивідуального самонавчання і саморозвитку;

- розуміти роль спілкування у власному професійному становленні, саморозвитку і формуванні педмайстерності.

Тематика практичних занять

Тема 1 – 2. Спілкування як соціально-психологічний феномен

1. Поняття «спілкування» й «комунікація» в наукових джерелах.
2. Види спілкування. В чому полягає пізнавально-практичний зміст виокремлених Е. Берном видів спілкування?
3. Спілкування як поліфункціональний процес. Функції спілкування в педагогічному процесі початкової школи.
4. Педагогічне спілкування: мета, зміст, особливості. Особливості навчального спілкування з дітьми дошкільного/молодшого шкільного віку (за О.Савченко).
5. Робота з методиками.

Основні наукові поняття теми: спілкування, комунікація, види спілкування, педагогічне спілкування, навчальне спілкування, функції спілкування, спілкування як засіб реалізації триєдиної мети навчального процесу, поліфункціональний характер спілкування.

Література

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика. Київ, 1998.
5. Семиченко В. А. Психологія спілкування. Київ, 1998. 76 с.
6. Терлецька Л. В. Основи психології спілкування. Київ: Либідь, 2002. 86 с.

Тема 3 – 4. Невербальні засоби спілкування

1. Невербальне спілкування: заг. характеристика.
2. Акустичні засоби невербального спілкування: просодика й екстралінгвістика.
3. Оптичні засоби вираження інформації: кінетика, проксемика, графеміка, зовнішній вигляд. Перше враження в спілкуванні.
4. Невербальні засоби спілкування в педагогічній діяльності.
5. Робота з методиками.

Основні наукові поняття теми: просодика, екстралінгвістика, проксемика, графеміка, кінетика, міміка, пантоміміка, жест, зовнішній вигляд, візуальний контакт, хронеміка.

Джерела з метод. рекомендацій

Тема 5 – 6. Психологічний вплив у процесі спілкування

1. Суть поняття «психологічний вплив».
2. Форми взаємовпливу в процесі спілкування: фасилітація та інгібіція.
3. Види психологічного впливу.
4. Види протистояння психологічному впливу.
5. Проекція форм і видів психологічного впливу на педагогічний процес початкової школи.
6. Робота з методиками.

Основні наукові поняття теми: переконання, самопросування, навіювання зараження, стимулювання (механізму наслідування), прохання, формування

прихильності, примушування, деструктивна критика, маніпуляція.

Література

1. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
2. Семиченко В.А. Психологія спілкування. Київ, 2008. 76 с.
3. Семиченко В.А. Психологія мовлення. Київ, 2008. 74 с.
4. Терлецька Л. В. Основи психології спілкування. Київ: Либідь, 2002. 86 с.

Тема 7 – 8. Структура комунікативної компетентності педагога

1. Структура комунікативної компетентності вчителя:

- когнітивна складова;
- операційна;
- мотиваційна.

2. Мовна, лінгвістична й мовленнєва компетентності вчителя.

3. Критерії оцінювання комунікативних умінь і навичок педагога.

4. Модель професійно-мовленнєвої культури/компетентності вчителя:

- професійний компонент;
- психологічний компонент;
- риторичний компонент.

5. Робота з методиками.

Завдання для самостійної роботи: укласти термінологічний словник з теми: комунікативна, мовна, лінгвістична, мовленнєва компетентності вчителя; комунікативна поведінка вчителя, комунікативні вміння вчителя, комунікативні здібності вчителя.

Література

1. Дербеньова А.Г., Кунцевська А.В. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів. Харків, 2009. 191 с.
2. Василюк А.В. Польська професійна педагогіка про компетентність учителя. *Шлях освіти*. 2008. С. 43 – 48.

Тема 9 – 10. Культура педагогічного спілкування

Підготувати виступ-презентацію на будь-яке питання, що характеризує проблему «Культура педагогічного спілкування» (добір літ-ри довільний).

Тема 11 – 12. Риторика і мистецтво презентації

1. Публічне мовлення як різновид педагогічного спілкування

2. Завдання публічного виступу. Вимоги до структури публічного виступу.

3. Композиційні частини виступу:

- вибір теми;
- добір матеріалу та його опрацювання;
- аналіз та систематизація матеріалу;
- складання плану.

4. Загальні правила і принципи побудови промови.

5. Критерії ефективності публічного виступу. Встановлення контакту з аудиторією.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати презентацію (5 хв.) виступу на актуальну для молодіжної

аудиторії тему відповідно до алгоритму:

- **вступ:** вказати актуальність теми, тобто розкрити її (соціальну, професійну, в т.ч. педагогічну) цінність;
- **основна частина:** логічно й послідовно розкрити суть теми у всіх її взаємозв'язках, аргументуючи й підтверджуючи висловлене, посилаючись на авторитетні думки вчених і дотримуючись норм **академічної доброчесності** (тобто в процесі викладу думок і цитування робити покликання на джерела їх запозичення [1, с.45]);
- **висновки:** цінність висновків у висловленні власного узагальнення зі сказаного (тут виключається цитування і посилання на авторитети);
- **література.**

Індивідуальне проблемне завдання

1. В публічному виступі перевага надається психологічним аспектам мовлення. Аргументуйте відповіді «Так» – «Ні».

2. Подумайте над тим, які методи сприяють підтриманню уваги аудиторії під час виступу, і що таке культура сприймання публічного виступу.

Рекомендована література

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. Львів: Світ, 2001.
2. Ораторське мистецтво / За ред. Н.П.Осипової. Харків: Одиссей, 2007.
3. Прокопович Феофан. Філософські твори: У 3-х т. К., 1979. Т.1.
5. Сагач Г.М. Риторика. Вид. 2. К.: Вид. дім «Ін юре», 2000. 566 с.
6. Цицерон Марк Туллій. Три трактати про ораторське мистецтво. 1972.

Тема 13 – 14. Професійно-педагогічний тренінг

Тренінг професійно-педагогічного спілкування

Організація професійного самовдосконалення в спілкуванні вимагає дотримання таких умов:

- серйозного ставлення до занять;
- постійного критичного самоаналізу;
- систематичної індивідуальної роботи над собою;
- уважності до роботи партнерів.

Система вправ, спрямованих на оволодіння основами професійно-педагогічного

спілкування, включає в себе два цикли:

1. Вправи на практичне оволодіння елементами педагогічної комунікації, що сприяють розвитку комунікативних здібностей, засвоєнню навичок керування спілкуванням.

2. Вправи на засвоєння системи спілкування в заданій ситуації.

I цикл

Формування уміння діяти в публічній обстановці

Увійдіть до уявного класу, відчиніть уявне вікно, напишіть на дошці число, пройдіться по класу, підготуйте уявні матеріали, сядьте за стіл, відкрийте книгу чи класний журнал, вийдіть з класу. Повторіть ці дії,

змінюючи ритм, і знайдіть найоптимальніший. Ці ж вправи повторіть, реагуючи на уявний стук у двері...

Формування мускульної свободи в процесі педагогічної діяльності

Одночасно контролюється напруженість, сутулість, манірність, неповороткість тощо.

Мета: досягнення емоційного комфорту в класі.

Ви входите до уявного класу. Постарайтесь ще за дверима відчутти бадьорість в усьому тілі. Заходьте в клас, відшукайте зручну позу і місце в класі. Якщо знайдете положення, яке вас не влаштовує, змініть його. Чи не заважає вам що-небудь? Руки – куди їх подіти? Займіть їх чим-небудь необхідним. Пройдіться по класу і виберіть оптимальний темп ходи. Знайшли? Ідіть. Можна знайти ще кращий? Шукайте. Ще? Ще шукайте. Ви ходите, закривши руки за спину? Ні, вам не зручно. Ще шукайте. Аж поки самопочуття не буде найкращим.

Розвиток навичок уваги, спостережливості та зосередженості

Розмовляйте в ролі педагога з ким-небудь з однокурсників. При цьому не пропускайте з поля зору інших (тема розмови – імпровізована). Ви увійшли в клас, ваша увага розсіялася, зберіть її по колу.

Алгоритм зосередження уваги за К. Станіславським:

- зосередьтесь на якому-небудь учневі (мале коло);
- на групі учнів (середнє коло);
- на весь клас (велике коло).

Розвиток найпростіших навичок спілкування (невербальних)

Варіант 1. Увійдіть до класу, привітайтеся з учнями. Приверніть до себе увагу без мовленнєвого спілкування: зором, мімікою тощо. Зверніться до учня:

- а) з проханням
- б) вимогою;
- в) попередженням;
- г) похвалою;
- д) гумором;
- е) питанням;
- є) наказом і т. д.

Знайдіть потрібний тон, міміку, положення тіла.

Варіант 2. Ви зайшли в клас. Прозвучав сміх. Відреагуйте.

Керування ініціативою (за О. О. Леонтєвим)

Варіант 1. Ви розмовляєте з ким-небудь. Ваш партнер задає тон розмови (лідер контакту), ви – пасивний учасник (ствердно махаєте головою, вимовляєте репліки). Постарайтесь перехопити ініціативу.

Варіант 2. Почніть імпровізоване пояснення нового матеріалу. Зважте, що за третьою партою – порушники дисципліни. Не пропускайте їх з поля зору.

Техніка інтонування

Вимовте різні фрази з різними інтонаційними відтінками:

- Хто чергує?
- Підійдіть сюди.
- Чи виконали ви завдання?
- Прошу уваги.
- Будь ласка...

Виконайте діалог педагогічного змісту (з художньої літератури або складений самостійно).

Визначення та уточнення системи спілкування

Ви входите до класу, в якому вчора у вас був конфлікт. Знайдіть правильну систему спілкування.

Тренувальні вправи і моделювання ситуацій:

а) під час розмови заставте себе не дивитися в очі співрозмовнику. Постарайтесь усвідомити, в які моменти розмови вам хочеться підвести на нього очі і навпаки: погляд постійно на співрозмовникові;

б) у кожного вчителя є симпатичні і не дуже для нього учні (але пам'ятайте, що в справжнього вчителя не буває улюблених учнів, для нього всі однакові щодо ставлення й вимог – авт.) Поставте перед собою завдання: під час уроку постійно контактуйте з «несимпатичними». Попросіть колегу прийти до вас на урок і розпізнати за вашою поведінкою «несимпатичних» учнів (ваше завдання – не допустити цього, адже в учителя не повинно бути улюбленців. До всіх учнів слід відноситися однаково);

в) розмова з учнем, що провинився (ситуація придумується самими учасниками).

Розвиток міміки і пантоміміки

Перед дзеркалом зобразіть здивування, хвилювання, гнів, сміх, іронію. Такі вправи корисні при передачі доцільних педагогічних переживань.

Вправи на педагогічно доцільні переживання

Спробуйте знайти в собі зародки почуття, які наразі не відчуваєте: радість, гнів, байдужість, відчай, обурення. Знайдіть педагогічно доцільні форми їх вираження в різних ситуаціях, програйте їх.

Розвиток семантичних рухів

Знайдіть мімічні та пантомімічні засоби для вираження

вимог:

- а) тиші;
- б) уваги;
- в) «сідайте»;
- г) «іди сюди».

Організація процесу спілкування

Орієнтування і вибір об'єкта, привернення уваги до себе, зондування особливостей об'єкта і його бажання спілкуватися, вербальне спілкування, зворотній зв'язок.

Ситуація. Ви входите на перерви до класу, який у стадії збудження і розсіяності. Занотуйте інформацію (вона не повинна бути емоційно і мотиваційно сильною) і спробуйте привернути до себе увагу. Якщо не виходить, поспостерігайте за досвідченими колегами.

Виявлення індивідуальних особливостей педагогічного спілкування (пошук стилю спілкування)

Відвідайте з ким-небудь із колег урок незнайомої людини і незалежно один від одного охарактеризуйте поведінку цього вчителя на уроці за такою схемою: а) доброзичливий, тримається бадьоро – недоброзичливий;

б) стимулює ініціативу, допускає висловлення власної думки, вільну поведінку учнів – авторитарний, третирує учнів, не терпить заперечень, власних поглядів, вільної манери спілкування;

в) зацікавлений, активний, викладається – байдужий, «сам по собі»;

г) відкритий, не боїться відверто висловлювати свої думки, показувати недоліки – думає тільки про власний позитивний імідж, вперто тримається за свою соціальну роль;

д) динамічний і гнучкий у спілкуванні, легко розв'язує назрілі проблеми, пригашує можливі конфлікти – не гнучкий, не бачить проблем і не вміє підмічати назріваючий конфлікт;

е) увічливий і привітний з учнями, поважає їх гідність, індивідуалізує спілкування з різними учнями – спілкується тільки зверху вниз, не диференціює спілкування;

є) може поставити себе на місце учня, глянути на проблему (конфлікт) його очима, створює в учня відчуття, що його правильно розуміють – все бачить зі своєї "дзвіниці", неухважний до партнера спілкування;

ж) активний, весь час знаходиться у спілкуванні, тримає клас у тонусі – пасивний, пускає спілкування на самоплив.

Оцінка – 5 б.

Переборення закорінених негативних характеристик (на основі методики О. О. Бодальова)

Показуються фотокартки кількох осіб, з-поміж яких тільки одна позитивна. Необхідно її визначити. Завдання: якомога терпляче й об'єктивно інтерпретувати зовнішність інших людей.

Побудова комунікативних завдань уроку

Ведучий висуває певні негативні завдання уроку, учасники пропонують і методичні, і комунікативні засоби їх розв'язання.

Техніка і логіка виразного мовлення, виразність та емоційність

(Проводиться за підручником з риторики).

Вербальний педагогічний вплив (дія)

(Читання монологів та визначення їх педагогічної дії).

Образна передача інформації

(Підготувати виклад нового матеріалу і розробити до нього систему образних передбачень).

Вправи на підтекст повідомлення

(Складається фраза і визначається її підтекст)

Вправи на короткий діалог: учасники поділяються на пари, в яких один учитель, інший – учень. Ведучий дає їм теми для діалогу на п'ять хвилин, потім міняються ролями.

Вибір жесту: даються завдання на відтворення певного жесту в конкретній ситуації, а потім – його розшифрування, його доцільність в даній ситуації.

Вправа, рекомендована М.О. Кнебель, називається «дзеркало». Двоє стають один навпроти іншого. Один «дивиться в дзеркало», інший виконує роль дзеркала. «Дзеркало» повторює рухи того, хто в нього дивиться.

Відтворення жесту в етюдній ситуації педагогічної дії: один пояснює новий матеріал. Інші фіксують жести, оцінюють та коментують їх.

Управління педагогічним спілкуванням

1. Уявіть собі, що ви класний керівник і вам потрібно організувати учнів на суботник.
2. На шкільному вечорі учениця відмовилася танцювати з однокласником. Нагрубилася йому. Поговоріть з нею.
3. Учень відмовляється займатися літературою: не вчить матеріал, пропускає уроки, мотивуючи це тим, що в майбутньому він буде інженером-програмістом і література йому не потрібна. Переконайте його в протилежному.
4. На перерві старшокласник образив другокласника. Поговоріть з ним.

Мобілізація творчого самопочуття перед спілкуванням з класом

Учитель повинен володіти своїм натхненням (К. Станіславський).

Уявіть собі, що сьогодні у вас немає бажання проводити урок. Мобілізуйте своє творче самопочуття, дійте в ситуації «якби...»: «якби я була в хорошому настрої, я поспішила б до класу». Відчуйте потребу в енергійному русі, пришвидшіть кроки, ви в хорошому настрої, у вас багато педагогічних планів. Посміхніться, думайте про цікаві моменти на майбутньому уроці.

Побудова логіки передбачуваного спілкування: вправи на складання тезисного плану виступу на педраді школи, на батьківських зборах, на методичному об'єднанні.

II цикл

1. Дії в типових ситуаціях: вправи на розвиток уміння спостерігати, виділяти основне, вдумливо оцінювати, аналізувати та розв'язувати педагогічні завдання; вправи на дії в типових педагогічних ситуаціях відповідно до умов педагогічної діяльності.

Спостереження за роботою вчителя

1. Тренування педагогічної спостережливості:
  - а) уміння виокремлювати в процесі уроку моменти, які потребують втручання вчителя;
  - б) розвиток уміння оцінювати власні дії;

- в) аналіз педагогічної задачі та дій учителя, спрямованих на її розв'язання;
- г) розв'язання педагогічних задач з цільовими установками;
- д) інсценування педагогічних задач:
  - викличте учня спокійно;
  - весело, життєрадісно;
  - байдуже;
  - доброзичливо;
  - з гумором;
  - з іронією.

2. Вправи на розвиток педагогічної уяви, інтуїції, навичок педагогічної імпровізації у спілкуванні.

- Учень К. відмовився дати щоденник для запису зауваження. Як ви поведетеся? Чому? Чи можливі інші варіанти поведінки?
  - Учень постійно відволікається під час подачі матеріалу. Які ваші дії?
  - Учні погано слухають новий матеріал. Визначте причини.
  - Учень та учениця дружать, увесь час проводять разом, але перестали серйозно займатися уроками. Розробіть план можливої бесіди з ними.
- Учень вам нагрубив. Ваші можливі дії.

Тренінгові завдання з професійного саморозвитку студентів

1. Гра «Над чим замислюємося?»

Мета: з'ясування рівня згуртованості групи/колективу

Ведучий виходить за двері. Ті, що залишилися, домовляються між собою, кого з присутніх учасників тренінгу вони «задумують». Ведучий входить і починає запитувати «Якби ця людина була деревом, то яким?» (Якщо погодою, то якою? Можна вгадувати до 3-х разів.) Цей тренінг допомагає ведучому дізнатися, який колектив: згуртований чи ні?

2. Гра «БП!»

Мета: з'ясування рівня згуртованості групи/колективу

Вся група сидить колом. Ведучий із зав'язаними очима ходить всередині кола, періодично сідаючи до учасника на коліна.

Його завдання – вгадати, до кого він сів. Обмацувати забороняється. Сидячий повинен сказати «БП» не своїм голосом, щоб його не впізнали. Якщо ведучий впізнав, то міняються ролями. В ході цього тренінгу педагог дізнається про згуртованість колективу.

3. Гра «Минуле, сьогодні і майбутнє»

На стілець сідає доброволець. Щоб його було видно іншим, решта деякий час спостерігає за ним, розглядає його, вдивляється, вивчає. Потім діляться враженнями, які викликав учасник.

1. Якою ця людина була в ранньому дитинстві?
2. Якими пестливими і зменшувальними іменами називали його мама і близькі?
3. Як його дражнили в школі, якими рисами характеру він вирізнявся? Гравець не вступає в розмову. Він слухає і подумки відзначає для себе збіг, точні або неточні здогадки, переживання, емоції.
4. Який учасник гри в сім'ї, в колективі?
5. Яким буде через 10 років, через 20 років. Чого досягне?

Підсумок: слово надається людині, яка сиділа на гарячому місці. Вона коментує висловлювання інших.

Групова дискусія «Капелюх»

/ мета: професійний саморозвиток/

Учасники розбиваються на 4 підгрупи. Представник кожної групи вибирає жереб- папірець, на якому вписаний «колір капелюха». Коли кольори розподілені, дається завдання: кожній підгрупі підготувати відгук про минулий семінар, виходячи з наступних значень кольорів.

Зелений капелюх. Охарактеризувати семінар з позиції розуму. Які знання і вміння дав тренінг, що представляється найбільш корисним, а що не дуже? Де і як можна використовувати отримані знання та вміння?

Червоний капелюх. Описати тренінг з позиції емоцій і почуттів, які викликали позитивні переживання, а які – негативні? Які моменти семінару були найяскравішими в емоційному плані?

Чорний капелюх. Дати негативний зворотний зв'язок: зазначити, що не

сподобалося, виявилось неприємним, нудним або марним, що слід було б зробити по-іншому.

Білий капелюх. Дати позитивний зворотний зв'язок: зазначити, що сподобалося на семінарі, що вдалося, було корисним, в чому учасники бачать основні досягнення для себе.

Дається 5 – 10 хвилин на обговорення і підготовку. Коротко розповісти про минулий семінар з позиції кольору.

Дискусія завершується особистісною рефлексією.

Аутотренінгові вправи на розвиток розкнутості в спілкуванні

Уявлення про власну розкнутість може розвинути саме по собі, без вольових зусиль. Але в більшості випадків – це доволі тривалий процес, який не гарантує усунення певних рецидивів чи викривлень. Тому краще, коли людина здійснює цей процес цілеспрямовано й послідовно з допомогою **автотренінгу**.

Вітання

Коли ми вітаємося у звичному колі близьких, друзів, однокурсників, ми не відчуваємо закомплексованості. Робимо це невимушено, з посмішкою. Іноді й глузливо. Жодних проблем. Але ось ми входимо до великої зали, де зібралися викладачі й студенти факультету, близько сорока осіб, всі стоять групами, а ви увійшли і... Так само звично й голосно, впевненим тоном вітаєтеся? Або ж навпаки, тихо привіталися і тихенько, швидким дрібним кроком ідете до якоїсь групки або стаєте десь у куточок? Це невелика закомплексованість, але з неї треба почати.

Увійдіть у порожню кімнату, уявіть, що вона заповнена людьми, які уважно на вас дивляться. Ви голосно, життєрадісно, посміхаючись, кажете «Добрий день усім». Тренінгове завдання варто вимовити в групі з експертними оцінками.

Так – Ні

З «так» ви, звісно, справляєтеся. Навіть задоволені, коли допомагаєте людям. А сказати «ні» якось важче, язик не повертається відмовити. Бойтеся відмовою образити когось із близьких. Навіть незнайомим сказати «ні» важко. А когось із керівництва? Є страх: сьогодні я скажу «ні», а завтра мені скажуть. І страждаєте від внутрішнього конфлікту. Як перебороти? Є афоризм: є десятки способів сказати «так» і один сказати «ні». Пробуємо.

- тверде «ні»: жорстко, безповоротно і навіть трохи грубувато. Ви навіть обурені, чому до вас звернулися з таким проханням. У більшості випадків партнер не очікує такої категоричності і відступає. Але є й такі, які нахабно кажуть: ти що, ти мені відмовляєш? Давай поговоримо. Якщо особа піддається на вмовляння й відступить, це поразка. Таких умовлянь буде більше, а віра у вашу категоричність похитнеться.

- м'яке «ні»: Вибач, будь ласка, але я не зможу виконати твоє прохання». Слухай, я просто не зможу це зробити, навіть якщо ти образишся». Ти, звісно, образишся, але в мене з твоїм проханням нічого не вийде. І відразу пояснить, чому, бо вас все одно про це спитають. Вагомий аргумент не викличе жодних образ, навіть якщо ви трохи злукавили. Але непереконаливий аргумент або брехливий навпаки, викличе більшу образу, ніж жорстке «ні».

- відкладене «ні»: Будь ласка, вибач, бо я не готова до твого прохання. Можливо через два – три дні». Не ображайся, але для такого рішення треба почекати кращої ситуації. Але коли спливли три дні, прохання відновлюється. Можна ще відкласти один раз. Можливо ситуація самоо по собі вирішиться. Але якщо відкладання продовжаться, то партнер, звісно, образиться.

Висновок: важливо досягти абсолютно вільного володіння формами відмови і застосовувати їх відповідно до ситуації спілкування.

Завдання для самоконтролю знань

1. Керуючись аналізом лекційного матеріалу, оберіть **оптимальний** варіант відповіді й **аргументуйте** свій вибір:
  - а) спілкування – це один з видів комунікації;
  - б) спілкування – це один з видів діяльності;
  - в) спілкування – це один з видів комунікативної взаємодії.
2. Висловіть власне розуміння **змісту й мети** педагогічного спілкування.
3. Поясніть складність одного з трьох рівнів спілкування: **комунікація, інтеракція, перцепція**. За вашим вибором.
4. Взнявши до уваги зміст лекційного матеріалу, схарактеризуйте **дві моделі спілкування**. Яка з них відповідає вимогам Нової української школи і чому ви так вважаєте? Яка з них домінувала у вашому шкільному досвіді педагогічного спілкування?
5. Яку роль у педагогічному спілкуванні відіграє **нерефлексивне слухання**? У яких ситуаціях, на вашу думку, його використання є **найбільш ефективним**?
6. Виокреміть по п'ять якостей, які є типовими для комунікативної поведінки **вчителя-фасилітатора** і **вчителя-інгібітора**. Керуючись власним шкільним досвідом і набутими в процесі вивчення нашого курсу знаннями, дайте відповідь на питання, в чому полягає небезпека «дуже професійного вчителя початкових класів» з домінувальною інгібіторською позицією?
7. Уявіть ситуацію: учень третього класу на уроці математики вкотре припускається в усній відповіді однієї й тієї ж помилки. Придумайте лаконічні фрази-звертання до учня, щоб покликати його до себе (до дошки) для з'ясування ситуації:
  - а) спокійно:....
  - б) байдуже:....
  - в) оптимістично:....
  - г) доброзичливо:....
  - д) з гумором:...
  - у) з іронією:...
8. Користуючись матеріалом підручників, дайте відповідь на питання, що таке **комунікативна компетентність** сучасного вчителя. Яких умінь і навичок ви прагнете набути в період навчання в університеті, щоб набути цієї якості?
9. Сформулюйте суть наукового поняття **«асертивна поведінка»**. Які **комунікативні уміння** характеризують асертивного педагога?

Завдання з педагогічної рефлексії

1. **Асертивна** поведінка вчителя в процесі педагогічного спілкування.
2. Вчитель-**фасилітатор**: загальна характеристика.
3. Вчитель-**інгібітор**: загальна характеристика.
4. **Екологія мовлення** сучасного вчителя.
5. **Екологізація освітнього середовища** ЗДО і початкової школи: мета, спілкувальний аспект.
6. **Позитивне мислення** і педагогічне спілкування.
7. **Контактність** як особистісна якість педагога.
8. **Комунікативність** як особистісна якість педагога.
9. **Комунікативні ознаки** авторитарного стилю педагогічної взаємодії.
10. **Комунікативні ознаки** демократичного стилю педагогічної взаємодії.
11. **Комунікативні ознаки** ліберального стилю педагогічної взаємодії.
12. **Евритмія** та її значення в педагогічному спілкуванні.
13. Педагогічне спілкування як **суб'єкт-суб'єктна взаємодія** вчителя та учнів.
14. Вербальні педагогічні **афірмації**: мета, приклади.
15. **Складні комунікативні типи**: загальна характеристика.
16. **Перцептивні** уміння вчителя початкових класів.
17. **Екологія спілкування** в освітній сфері.

Завдання для індивідуальної роботи (розробка проєктів, написання есе, педагогічна рефлексія)

До індивідуальної роботи у процесі вивчення навчальної дисципліни відносяться творчі й індивідуальні навчально-дослідні завдання та розробка професійно спрямованих проєктів, зокрема: дослідження практичних ситуацій; підготовка реферативних матеріалів на актуальні теми з елементами наукового дослідження та його презентація; презентація власних досліджень, підготовка до олімпіад, конференцій; написання есе; виконання тестових завдань; педагогічне проєктування моделей, явищ і процесів; анотація опрацьованої додаткової літератури, відеофільмів; порівняльна характеристика вивчених педагогічних явищ і процесів тощо; анотація прочитаної літератури з елементами науково-дослідної роботи; пошук в комп'ютерних мережах додаткового навчального матеріалу до запропонованих викладачем тем; аналіз підручників; збір інформації та ознайомлення із зарубіжним досвідом, що стосується певної навчальної проблеми тощо.

- 1.Зробіть рецепцію поглядів українських вчених (Г.Ващенко, А.Волошин, А.Макаренко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський) на проблему педагогічного спілкування.
- 2.Дайте розширений коментар поняття «навчальне спілкування» в початковій школі за О. Савченко. Спроектуйте окремі положення на освітній процес у ЗДО.
- 3.Схарактеризуйте типові стилі й позиції педагога в педагогічному спілкуванні. Обґрунтуйте власне розуміння оптимального стилю.
- 4.Схарактеризуйте форми і механізми вербального спілкування.
5. Розкрийте специфіку вербального педагогічного спілкування з дітьми дошкільного віку.
6. Розкрийте специфіку невербального педагогічного спілкування з дітьми дошкільного віку.
- 7.Доберіть кілька тренінгових завдань зі спеціальної літератури та власного досвіду спілкування для формування розкнутості і впевненості вихователя в педагогічній взаємодії.
- 8.Доберіть кілька тренінгових завдань зі спеціальної літератури та власного досвіду спілкування для формування розкнутості і впевненості дитини дошкільного віку в спілкуванні з однолітками.
9. Проаналізуйте суть комунікативних аспектів освітнього середовища Нової української школи. На основі аналізу та власного досвіду вкажіть відмінності в організації комунікативного середовища початкової школи і ЗДО.
- 10.Прорангуйте й поясніть вплив особистісних якостей педагога на перебіг та результати педагогічного спілкування.
- 11.На основі наукових досліджень психологів доведіть кореляційну залежність між фасилітативною позицією вихователя ЗДО в комунікативних ситуаціях з дітьми та їх мотивацією до міжособистісної та колективної взаємодії, активності й ініціативності в ігровій діяльності.
- 12.Напишіть есе «Мій образ фасилітативного вихователя».
- 13.Проведіть опитування учнів загальноосвітньої школи і наведіть приклади деструктивних комунікативних позицій вчителів та поясніть їх вплив на перебіг та результати педагогічного спілкування. Спроектуйте окремі деструкції на

освітній простір ЗДО.

14. На основі аналізу наукових джерел і лекційного матеріалу розкрийте суть комунікативної компетентності сучасного педагога.

15. На основі аналізу наукових джерел і лекційного матеріалу розкрийте суть мовленнєвої та риторичної компетентностей сучасного педагога.

16. З позиції вихователя ЗДО підготуйте повідомлення на батьківські збори з теми «Культура сімейного спілкування».

17. Схарактеризуйте специфіку педагогічного дискурсу і вербальних стратегій сучасного освітнього середовища, в т. ч. ЗДО.

Правила грамотної поведінки в спілкуванні

1. Спочатку зроби партнера своїм другом, а тоді звертайся до найтоншої сторони його особистості. (Позитивне ставлення).
2. Постав себе на місце партнера і зрозумієш, як діяти. («Ви» підхід).
3. Веди себе так, щоб не обманути людські сподівання.(Трансакція).
4. Керуй і своїми і чужими емоціями, не давай їм розгулятися.(Почуття).
5. Вирішуй конструктивно. (Проблеми – люди).
6. Відводь від опозиційної війни до спільних інтересів. В інтересах шукай єдність, а не відмінності. (Інтереси).
7. Переконую не тиском, а аргументами й контраргументами.
8. Бери відповідальність на себе. (Капкан відповідальності).
9. Шукай альтернативні рішення. (Варіативність). Чим їх більше, тим вища вірогідність якісного розв'язання конфлікту і суперечностей.
10. Стеж за мімікою, «мовою» тіла партнера. Підлаштовуйся під нього, відображаючи його стан. (Невербальні засоби спілкування).
11. Демонструй зворотній зв'язок у контактах, не оцінюючи особистість партнера, а відображаючи свої почуття. Оцінюй обставини, а не людей. (Зворотний зв'язок).
12. Не піддавайся ілюзії розуміння. Уточнюй зміст мовлення. Переводь неякісну інформацію в якісну з допомогою запитань. (Розуміння).
13. На початку спілкування точно визнач, чого ти хочеш. Чітко формулюй мету очікуваного результату. (Результат).
14. Виключай суб'єктивність у своїх оцінках і доказах. Шукай об'єктивні чинники для погодження. Пропонуй тільки те, що приймає партнер. (Суб'єктивність).
15. Будь терплячим до людей і суперечностей життя. Сам аналізуй свої (-) і (+). Пам'ятай, що немає абсолютно позитивних чи абсолютно негативних рішень. Суперечки – це норма життя. (Терплячість).

Заповіді педагогічного спілкування

1. Педагогічний процес ґрунтується на стосунках з учнями. Саме стосунки є первинними в педагогічній взаємодії. Вони непомітно, але дуже суттєво впливають на педагогічний процес у цілому. За конспектом уроку завжди ховається складне полотно взаємостосунків.

2. В організації педагогічного спілкування не можна керуватися тільки педагогічними цілями, хоча вони, звісно, складають основу педагогічної діяльності. Такий підхід призводить до того, що вчитель прагне до звуженого формального спілкування: це необхідно для реалізації навчальної мети, це випливає з програми, а це з якого-небудь плану роботи... Педагогічні клопоти відносно учня відсуваються на останній план. Тоді заради кого й чого реалізуються педагогічні цілі?

3. Поміркуйте над відповіддю на тезу Волкова І. П.: «Створюється враження, що ми, дорослі, педагоги, примушуємо дітей робити в основному те, що нам хочеться, а те, чого їм хочеться, часом випадає із зон нашої педагогічної уяви».

4. Спрямувати спілкування на конкретного учня чи групу, тобто враховувати індивідуально-типологічні особливості розвитку учня, його позицію в класі, систему міжособистісних стосунків. Відповідно до цього вибирати швидкість мовлення, послідовність ідей, їх поєднання і логіку. Помилка: побудова спілкування за моделлю «Я – Вчитель, вони – учні». Це функціоналізм, який неефективний у педагогічному спілкуванні.

5. Педагогічне спілкування не можна обмежувати тільки однією функцією – інформативною.

6. Не вибудовуйте стосунки з учнями на рівні «зверху – вниз». Диплом учителя автоматично не дає права бути ведучим у взаємостосунках з дітьми. Це право слід завоювати. Ваша реальна позиція в учнівському колективі визначається не стільки вашим офіційним статусом, скільки вашою особистістю і набутим авторитетом (раціональним, або істинним, а не ірраціональним) у дитячому колективі.

7. Навчіться бачити себе збоку, «очима учнів».

8. Умійте слухати дітей. Варто вислухати до кінця, навіть тоді, коли учень помиляється, а вам бракує часу.

9. Визначте для себе вагомість у спілкуванні таких понять, як «педагогічний оптимізм», «саногенне мислення», «екологія мовлення», «екологія спілкування» та ін. Їх поки що немає в змісті сучасних підручників з педагогіки, але інтуїтивно педагоги ХХІ ст. в шкільній практиці, зокрема в педагогічному спілкуванні, реалізують їх, бо це і є постулати гуманної педагогіки, підвалини якої закладені відомими національними геніями: Г. Сковородою, П. Юркевичем, В. Сухомлинським, А. Волошином... Намагайтеся відчувати настрій учня, найменші зміни в мікрокліматі класу, психологічна ситуація спілкування в класі – явище динамічне, тобто змінне.

10. У процесі спілкування можуть виникати конфлікти. Пам'ятайте:

- конфлікт може бути результатом вашої власної педагогічної неграмотності і його варто терміново нейтралізувати;
- конфлікт може бути результатом зіткнення вимог, установок, ціннісних орієнтацій, звичок і навичок. У такому випадку слід проаналізувати

причини конфлікту;

➤ пам'ятайте: учитель не має професійного права ображатися на дитину.

11. Якщо в процесі спілкування виникає потреба в дискусії, постарайтесь не образити опонентів, а послідовно переконайте їх у неправильності поглядів, помилковості суджень. Неправильність поглядів слід доказувати, не торкаючись недоліків характеру учня: «Ти вважаєш неправильно, тому що ...», а не так: «Який ти впертий, нудний і т. д. Я глибоко розчарований твоєю поведінкою. Ти ведеш себе жахливо. Мені соромно за тебе. Яка жахлива поведінка».

12. Будьте ініціативні:

- уміти швидко та енергійно організувати психологічний контакт з дітьми;
- цілеспрямовано керувати міжособистісною взаємодією;
- викликати зворотну потребу у взаємодії;
- використовувати різні форми міжособистісної взаємодії.

13. Враховувати психологічні особливості дівчаток: вони більш емоційні, вразливі, глибоко реагують на безтактність, гостро переживають зневажливе ставлення, але, на відміну від хлопців, більш успішно маскують своє реальне ставлення до педагогів. Дівчатка негативно реагують на пряму педагогічну дію, тому краще діяти опосередковано.

14. Уникайте штампів педагогічного спілкування, зокрема тих, які наслідуються від попередніх поколінь педагогів і називаються «професійними деструкціями» на кшталт: Скільки разів вам повторювати. Я стільки часу витратила на підготовку, а ви байдужі.

15. Старайтесь переборювати негативні установки по відношенню до окремих учнів.

16. Пам'ятайте, що гола критика поведінки, знань, способу життя учня безрезультатна. Вона не має творчого, конструктивного, перетворювального начала і не передає учневі наше позитивне ставлення до нього. Така критика ставить автоматично учня в позицію «оборони» і часто призводить до заниження самооцінки. Елемент критики не повинен бути домінуючим, інакше втрачається прихильність, без якої взагалі не може йти мова про результативне виховання.

17. Частіше посміхайтесь дітям. Посмішка – засіб сприятливого психологічного настрою, викликає бажання спілкуватися, працювати. Діти часто пов'язують емоційний тонус з предметом, який ви викладаєте, і це може спричинити виникнення негативних психологічних установок.

18. Частіше вживайте слова заохочення, схвалення: Молодець. Добре придумано. Вдале рішення. Є велика різниця між оцінками: «Правильно, Зінченко» і «Молодець, Володю».

19. Відходьте від стереотипів.

20. Аналізуйте невдалі, з вашої точки зору, ситуації спілкування.

21. Стежте за власним мовленням, бо воно – відображення вашої особистості; не вживайте вульгаризмів, не повторюйте мовленнєві помилки учнів: слова-паразити (ну, так сказати, це як би); темп мовлення, інтонація, окрики.

22. Думайте над побудовою стосунків з «важкими» учнями. Пам'ятайте, що:
- важкий учень є результатом психологічної чи педагогічної

занедбаності дорослих (батьків, педагогів), можливої фізіологічної патології;

- він знаходиться під впливом негативних стереотипів, що сформовані іншими вчителями, батьками, однокласниками;
- до нього слід підходити з оптимістичною гіпотезою, з довірою, умінням показати, що розумієш складність його життя, його внутрішній стан;
- не можна нав'язувати механічно певну позицію, слід виходити на неї через зміну ставлення до неї;
- необхідно змінити систему взаємодії учня з негативним оточенням і налагодити його контактування з колективом класу;
- розмовляти з дитиною не тільки на офіційному, але й на міжособистісному рівні.

Висновок: ці заповіді – не догма, а керівництво до дії. Основне тут – людський чинник, як і в усьому педагогічному процесі. Будьте вчителем за покликанням.

Структура професійно-комунікативної компетентності педагога

Модель професійно-комунікативної компетентності вчителя (компоненти)

1. Мовленнєвий.

Це правильність мовлення, що відповідає нормам сучасної літературної мови й відповідним комунікативним ознакам: змістовності, логічності, доступності, точності, доцільності, чіткості.

2.Професійний.

Вміщує знання особливостей професійно спрямованого, тобто дидактичного мовлення вчителя, знання основ організації педагогічного спілкування з учнями, знання навчальних дисциплін і методик їх викладання, володіння методами та формами самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку.

3.Психологічний.

Це здатність орієнтуватися в індивідуальних особливостях учня в умовах конкретної діяльності: знання психологічних прийомів залучення та утримання уваги учнів у процесі комунікації, знання умов організації спілкування, яке сприяє розкриттю особистості кожного учня, вільному виявленню ними емоцій, що в свою чергу стимулює творчість учнів.

4.Риторичний:

- мовленнєва культура (правильне та доброзичливе мовлення);
- культура мови;
- культура мовлення.

Модель

мовленнєвої культури вчителя (якості)

- 1. Правильність мовлення**, що відповідає нормам сучасної літературної мови й відповідним комунікативним ознакам: змістовності, логічності, доступності, точності, доцільності, чіткості.
- 2. Лексичне різноманіття мовлення**, що відповідає цілям та завданням педагогічної взаємодії.
- 3. Педагогічна доцільність мовлення**, тобто точність, переконливість, спонукальність.
- 4. Технічність мовлення**: інтонація, мелодійність, ритм, темп, оптимальні для кожної конкретної ситуації спілкування.

Правила мовленнєвої поведінки у побуті регламентуються такими рекомендаціями: "вітай", "втішай", "не хвалися", "будь добрим", "будь лагідним", "не пам'ятай зла", "будь доброзичливим".

Модель

риторичної культури вчителя (компоненти)

- 1. Мотиваційно-ціннісний компонент**: ставлення до риторичної діяльності, сформованість риторичних цінностей, переконань (про суспільну необхідність й особистісну значущість риторичних компетенцій, повагу до слухача, правдивість мовлення, спрямованість мовлення на добро, толерантність тощо), усвідомлення необхідності риторичної самоосвіти, самовдосконалення.
- 2. Інтелектуально-творчий компонент**: риторичні знання (закони риторики, правила публічного виступу, портрет аудиторії), необхідні якості мислення (критичності, креативності, швидкості, логічності, асоціативності, рефлексії), авторська самостійність у створенні текстів, глибина змісту.
- 3. Мовно-стилістичний компонент**: знання й дотримання норм літературної мови, багатство активного словника, використання риторичних засобів виразності (паузи, метафори, порівняння, епітети), стилістично виправдане оформлення мовлення (за складністю, за обсягом тощо).
- 4. Психолого-педагогічний компонент**: впевненість у собі, почуття задоволення від риторичної творчості, відкритість, адекватна самооцінка; усвідомлення мовлення як вчинку, як місії; активне самовиховання через усвідомлення «права на слово»; діалогічність (суб'єкт-суб'єктність); фасилітативність.
- 5. Виконавсько-артистичний компонент**: наявність невербальних проявів комунікації, виразність жестів, інтонації, логічних наголосів; гармонійна взаємодія з аудиторією, артистизм, органічність.

Термінологічний словник

Термін	Визначення	Автор
спілкування	це процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності і містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини	О.О. Леонт'єв
комунікація	це передавання і прийом інформації	Є. Жарков
інтерація	це взаємодія людей в ході спілкування, планування спільної діяльності, організація спільної діяльності, психологічний вплив у процесі спілкування.	Л. Даниленко
педагогічне спілкування	це професійне спілкування вчителя та учнів/викладача зі студентами під час проведення занять та поза ними (у процесі навчання та виховання), що має певні педагогічні функції й спрямоване (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та відносини між педагогом і здобувачем освіти всередині колективу	О.О. Леонт'єв
професійне педагогічне спілкування	це форма комунікативної взаємодії вчителя з учнями, їхніми батьками, колегами, у якій реалізуються наперед визначені педагогічні функції, що спрямовані на інтелектуально-особистісне зростання учнів	В.О. Кан-Калик
навчальне спілкування	це система прийомів та навичок соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів, зміст якої складає обмін інформацією, пізнання особистості, здійснення виховного впливу, організація взаємостосунків з допомогою різноманітних комунікативних засобів та цілісна «трансляція» педагога на аудиторію	В.О. Кан-Калик
педагогічна взаємодія	це особистісні та діяльнісні зв'язки вчителя та учня, які за умов узгодженості діють як поєднаний суб'єкт стосовно спільного об'єкта	Л.К. Велитченко

Термін	Визначення	Автор
педагогічний вплив	це особливий вид діяльності педагога, мета якої – досягнення позитивних змін психологічних характеристик вихованця (ціннісних орієнтацій, потреб, установок, відносин, моделей поведінки)	В. Бехтерєв
комунікативна компетентність учителя	це система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодії педагога, що реалізуються з допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин	Н. Волкова
комунікативні здібності вчителя	виражаються у встановленні педагогічно доцільних взаємин з учнями. Вони зумовлені здатністю до ідентифікації з вихованцями, чутливістю до їх індивідуальних особливостей, хорошою інтуїцією, проявом творчого мислення і т. д.	Н.В. Кузьміна
комунікативна поведінка вчителя	це не просто процес говоріння, повідомлення чогось, а така організація мовлення й відповідно до нього невербальної поведінки вчителя, яка впливає на створення позитивної емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, на характер взаємин між учителем та учнями, на стиль їхньої діяльності	О. О. Леонт'єв
асертивна поведінка педагога	це поведінка, що поєднує внутрішню силу та водночас ввічливість до оточення	Н.В. Кузьміна
перцептивні здібності вчителя	це здатність проникати у внутрішній світ вихованця; спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості учня і його тимчасових психічних станів. Кваліфікований учитель, вихователь за незначними ознаками, зовнішніми проявами вловлює найменші зміни у внутрішньому стані учня	В.А. Крутецький

Термін	Визначення	Автор
риторичні здібності вчителя	це ефективні мовленнєві комунікації у сфері педагогічного спілкування	Л.М. Горобець, О.О. Мурашов, А. К. Михальська
риторична культура вчителя	це індивідуальний ораторський стиль як власна мовотворча манера, яка організовує ораторське мовлення в єдності змісту і форми спілкування, надає мовленню вчителя неповторності, потужності, сили, демонструє багатство, виразність і гнучкість мовлення	Л. Мацько
мовленнєва культура вчителя	ступінь досконалості, досягнутої в оволодінні усною і писемною мовою, вищий рівень мовної майстерності, який передбачає вміння використовувати засоби мовної виразності в різних умовах спілкування відповідно до педагогічних цілей	В.І. Шупеніна
культура спілкування	це такий набір і така організація мовних засобів, які в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм та етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань	Е.Н. Ширяєв
мовний етикет	це сукупність мовних засобів, які регулюють поведінку людини в процесі мовлення	М.І.Стельмахови ч
мовленнєвий етикет	це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості й доброзичливості в спілкуванні	М.І.Стельмахови ч
спілкувальний етикет	Сукупність мовних і немовних засобів спілкування, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях	М.І.Стельмахови ч
емоційна культура вчителя	це складова загальної професійної психологічної культури особистості вчителя, яка базується на свідомому засвоєнні і реалізації спеціальних психологічних знань, умінь, навичок, здібностей до психологічної діяльності як найвищих цінностей у ситуаціях, що потребують актуалізації глибинних особистісних ресурсів фахівця	О. Семенова

Термін	Визначення	Автор
атракція в спілкуванні	це перш за все емоція, що має своїм предметом іншу людину, а також – стійка оцінна реакція, яка примушує нас діяти з конкретною людиною певним чином (способи підвищення ефективності спілкування)	Н.В. Казарінова
фасилітація в педагогічному у спілкуванні	це іманентна якість особистості вчителя, що розвивається та дозволяє здійснювати педагогічну взаємодію як таку, що надихає і спонукає вихованця до інтенсивної, свідомої самозміни відповідно до особистісно пріоритетних сенсів життєдіяльності, тим самим актуалізуючи процес його спрямованого і продуктивного саморозвитку	О. Врублевська
інгібіція в педагогічному спілкуванні	це процес погіршення продуктивності спілкування в навчальній діяльності та розвитку психологічних бар'єрів, захисних реакцій у суб'єктів педагогічного спілкування	О.М. Вознюк.
стереотипізація	це розуміння іншої людини шляхом віднесення її до певної соціальної чи іншої групи та автоматичного перенесення на неї типових для даної групи якостей і поведінкових реакцій	О. Ліпман
ідентифікація	це один з механізмів міжособистісного сприйняття (поряд зі <u>стереотипізацією</u> та <u>рефлексією</u>), який дозволяє моделювати змістове поле партнера в процесі спілкування, забезпечує взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку	П.І.Ігнатенко та В.Н.Павленко
емпатія	це розуміння іншої людини без слів, на чуттєвому рівні, завдяки проникненню в її внутрішній світ	В.М. Матвієнко
рефлексія	це активний суб'єктний процес породження смислів, заснований на унікальній здатності особистості до усвідомлення (процес осмислення й переосмислення)	А.В.Рассохіна
техніка мовлення вчителя	це володіння мовленнєвим апаратом, уміння правильно користуватися мовою і мовленням(дикція, дихання, голос)	Г.А. Олійник

Термін	Визначення	Автор
сила голосу	це рівень гучності звучання	О. Захарчук-Дуке
діапазон голосу	це зміна висотного звучання від найнижчих до найвищих звуків	О. Захарчук-Дуке
темп	це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст в цілому	О. Захарчук-Дуке
тембр	це здатність голосу варіювати в залежності від почуттів, які передає оратор	О. Захарчук-Дуке
польотність	це здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці приміщення	О. Захарчук-Дуке
благозвучність	чистота і свіжість тембру, вроджена краса звуків, яка є приємною для сприймання на слух	О. Захарчук-Дуке
перше враження в спілкуванні	це складний процес, який включає не тільки оцінювання візуально сприйнятого в процесі спілкування, але й мотивацію подальшої взаємодії з людиною, яку сприймають, а також потребу зрозуміти її вчинки	О.О. Бодальов

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні

1. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації: Навч. пос. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. 242 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика: монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
4. Долинська Л.В., Уварова Ю.В. Формування стильових особливостей педагогічного спілкування у майбутніх учителів. Київ, 2005. 246 с.
5. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: «ОВС», 2002. 118 с.
6. Кухта М.І., Маляр Л.В. Основи педагогічного спілкування. Методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи студентів. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2021. 38 с.

Допоміжні

1. Абрамович С.Д. Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація: Підручник. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 208 с.
2. Аносов І. П. Психологічні основи педагогічного спілкування. К., 2007. 216 с.
3. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: Монографія. Д.: Вид-во ДНУ, 2006. - 336 с.
4. Балінченко С.П. Комунікативні ознаки гармонійної взаємодії та її деформації. *Схід*. 2003. № 1 (51). С.82-86.
5. Балагура О. Культурний рівень педагога в умовах інформатизації суспільства. *Освіта і управління*. 2014. № 2 – 3. С. 153 – 156.
6. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача. К., 2007. 196 с.
7. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. Вид. 2-ге, без змін. Київ: КНЕУ, 2006. 384 с.
8. Волкова Н. П. Сутність, види, функції педагогічної комунікації / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр./ред. Т.І. Сущенко та ін. Київ – Запоріжжя, 2002. Вип. 23. С.30 – 33.
9. Дербеньова А.Г., Кунцевська А.Г. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів. Харків: видавнича група «Основа», 2009. 191 с.
10. Джонсон Д.В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. Київ, 2003.
11. Джонсон Д.В. Удосконалення вміння спілкуватись. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 9 (66). С.18 – 35.
12. Зубенко Л.Г., Немцов В.Д. Культура ділового спілкування. К., 2000.
13. Кононенко О.Л. Дослідження педагогічної комунікації. Практична психологія і соціальна робота. 2004. № 9 (66). С.79 – 80.
14. Корніяка О.М. Емпіричне вивчення культури спілкування як структурного компонента психологічної готовності студента до педагогічної діяльності.

- Практична психологія та соціальна робота. 2008. № 10. С. 59 – 64.
15. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник/ За ред. Н.Д.Бабич. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 128 с.
16. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: Навч. Посібник. Київ: ТОВ «УВПК «КксОб», 2000. 512 с.
17. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи. *Рідна школа*. 2007. № 4. С.12 – 14.
18. Мацько Л.І. Культура української фахової мови. К.: Академія, 2007. 359 с.
19. Мацько Л. І. Риторика: Навч. посіб/ Л. І. Мацько, О. М. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 301с.
20. Микитюк І. Педагогічна культура вчителя в контексті сучасної культурно-освітньої ситуації. *Вища школа*. 2009. № 4. С. 93 –101.
20. Мусатов С.О. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз. Київ – Рівне: Ліста, 2003. 176 с.
21. Найдюнов І.М. Проблеми модернізації ефективності освіти. Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. Вип. 3. МАУП. К.: ДП “Видавничий 0-72 дім “Персонал”, 2012.
22. Онкович Г.В., Донець З.Ф. Осмислення цінностей культури крізь призму мови. Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. Вип. 44. С.39 – 42.
23. Орбан-Лембрик Л.Е. Комунікативний простір міжособистісних відносин. Вісник ПУ «Філософія і психологічні науки», 2003. Вип. 4. С.80 – 86.
24. Орбан-Лембрик Л.Е. Спілкування як соціально-психологічний феномен. 36. наук, праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 8. Ч. 2. С.109 – 114.
25. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : посібник. Київ: Академвидав, 2003. 568 с
26. Уварова Ю. В. Особистісні детермінанти формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх учителів: Автореф. дис. канд. психол. наук. К., 2005.